

Algirdas Malakauskas: „Gyvenau kalboje, su kalba ir dėl gimtosios kalbos“

Esate kilęs iš to paties krašto kaip ir žymus lietuvių kalbininkas Kazimieras Būga. Kiek ši geografinė ir istorinė kaimynystė turėjo įtakos Jūsų paties pasirinkimui susieti gyvenimą su kalbotyra?

Mano pasirinkimas gyvenimą susieti su kalba buvo tarsi užprogramuotas. Gyvenau kaime, kuris yra vos už septynių kilometrų nuo didžiojo lietuvių kalbininko tėviškės. Baigiau jo vardu pavadintą Dusetų vidurinę mokyklą, kurioje ne kartą lankėsi jau tuo metu žinomi kalbininkai iš Vilniaus: Antanas Pakerys, Zigmas Zinkevičius ir kiti. Mokykloje man lietuvių kalbą ir literatūrą dėstė patyręs mokytojas Vytautas Strioga, su kuriuo dažnai žaisdavau stalo tenisą, kuris buvo man kaip treneris ir kartu įskiepijo meilę gimtajai lietuvių kalbai. Ypač man patiko ir sekėsi rašyti diktantus, kirčiuoti žodžius, nagrinėti sudėtingus sakinius. Jau dešimtoje klasėje skaičiau periodinį leidinį „Kalbos kultūra“, žodžiu, ruošiausi studijuoti būtent senajame Vilniaus universitete, nes dirbti mokytoju vidurinėje mokykloje neplanavau (*šypsos*).

Vilniaus universiteto Filologijos fakultete baigėte lietuvių filologiją su klasikinės filologijos specializacija, studijavote antikinės kalbas ir kitus su Antika susijusius dalykus. Kaip atsitiko, kad šalia gimtosios kalbos studijų pasirinkote tokią specializaciją?

Klasikinių kalbų mokėjimas yra svarbus kalbininkams, ne vienas jas yra studijavęs, pavyzdžiui, lietuvių kalbos tėvu vadinamas Jonas Jablonskis. Daugybė tarptautinių žodžių kilę iš lotynų ar senovės graikų kalbų, o kur dar šimtai sentencijų. Todėl ir šios specializacijos pasirinkimas nebuvo atsitiktinis, tiesa, žinojau, kad mums mažiau bus literatūros paskaitų... Pasiryžusių studijuoti dar ir klasikinę filologiją tais metais mūsų kurse buvo tik 7 iš daugiau kaip 50-ies, o baigėme studijas 5. Diplominių jau rašiau iš lietuvių kalbos, jos dalykai man buvo artimiausi, mieliausi, dėstė žinomi Lietuvoje kalbininkai profesoriai. Šiauliuose dirbdamas dėsciau įvairias lietuvių kalbos disciplinas, tik kartais prireikus ir lotynų kalbą universitete ar gimnazijoje.

Daug metų dėstėte Šiaulių studentams akcentologiją – discipliną, kuri daugeliui kelia siaubą. Kokią paslaptį ar metodą naudojote, kad studentai ją pamėgtų arba bent jau nebijotų šio „baubo“?

Tai buvo mano mėgstamiausias dėstomasis dalykas, o ar pamėgs jį studentai, daug priklauso nuo dėstytojo, kuris per pratybas turi jaustis kaip žuvis vandenyje, t. y. būti perpratęs lietuvių kalbos kirčiavimo sistemą, mokėti ją kuo paprasčiau perteikti studentams, kuriems akcentologija būna tamsus miškas ar prilygsta aukštajai matematikai. Esu išgelbėjęs beviltiškų studentų, kurie niekaip nebūtų įstengę išlaikyti akcentologijos pas jiems dėščiusią mano kolegę. Mokymo paslapčių neišduodu, kaip grybautojai grybingų vietų (*šypteli*). Mokiau akcentologijos bei lotynų kalbos ir keletą Vilniaus universiteto studentų – vieno iš jų tėvelis už darbą atsilygino delikatesu... rūkytu paršeliu (*šypsosi*).

Man nesuprantama, kaip esminių kirčiavimo dalykų nėra išmokę kai kurie žurnalistai, sporto komentatoriai ar vadinamieji ekspertai, nemokantys taikyti net bene svarbiausios kirčiavimo taisyklės – priešpaskutinio skiemens taisyklės, kurią viename straipsnyje esu siūlęs įtraukti į didžiųjų kalbos klaidų sąrašą. Jeigu jos nesilaikoma viešojoje kalboje, tai kalbama jau ne bendrine kalba, o kaip išeina, tarmiškai. O kaip dar vis iškraipomas tarptautinių žodžių kirčiavimas, nemokama taikyti analogijos taisyklės. Mažai kam dabar taisyklingas kirčiavimas terūpi, išskyrus nebent televizijos ir radijo informacinių laidų vedėjus. Man gražiausia taisyklinga viešoji šnekamoji kalba su norminiu kirčiavimu, o rašomoji kalba – suredaguota patyrusio kalbos redaktoriaus. To ir siekiau gyvenime, rašydamas straipsnius kalbos kultūros ir kirčiavimo klausimais, dėstydamas studentams ir redaguodamas įvairiausius (daugiausia mokslinius) tekstus. Matyt, ne veltui lietuvių filologijos ir komunikacijos specialybės IV kurso studentai per kalbos kultūros pratybas man davė garbingą pravardę Pupkis 2.

Jūsų požiūris į kalbos norminimą, atrodo, gana nuoseklus?

Visą laiką, gyvendamas su kalba, kalboje ir dėl gimtosios kalbos, buvau įsitikinęs, kad kalbą reikia norminti, tvarkyti, prižiūrėti, puoselėti, ja rūpintis, „nes kitaip ji bus kaip šiukšlynas“ (Antanas Smetona, kalbininkas). Juk norminės kalbos mokoma visų tipų mokyklose, kalbos palikti savieigai jokių būdu negalima. Kuo ji tada pavirstų? Kalbininkai visą laiką normino kalbą, jai skyrė daug dėmesio, kaip ir Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Jų nuveikto didžiulio darbo negalima užginčyti, sumenkinti. Man didžiausi autoritetai buvo ir tebėra kalbos kultūros ir norminamosios kalbotyros specialistai Aldonas Pupkis, Rita Miliūnaitė, stilistikos korifėjai Juozas Pikčilingis (1926–1991; mano dekanas VU) ir Kazimieras Župerka (mano katedros vedėjas ŠU), žinomi akcentologai

Antanas Pakerys ir Bonifacas Stundžia, mano buvusios studentės kalbininkės Rūta Kazlauskaitė, Lina Murinienė.

Lietuvių kalbai daug žalos padarė trumparegiai vienadieniai politikai, pamiršę romėnų posakį „Caesar non supra grammaticos“ (liet. *Cezaris nėra aukščiau už gramatikus*), ir kai kurie apgailėtini kalbininkai, pastarajame dešimtmetyje bandę sumenkinti ilgametę lietuvių kalbos tvarkybos ir norminimo patirtį, sukėlę šaršalą visuomenėje, prisidėję, beje, ir prie to, kad nebūtų priimama nauja Valstybinės kalbos įstatymo redakcija, tiesa, turint tokį Seimą vis tiek pritrūktų balsų... Tokie „veikėjai“ sulaukė deramos, konstruktyvios Aldono Pupkio, Kazimiero Župerkos ir kitų žinomų kalbininkų kritikos.

Jau daugiau nei ketvirtį amžiaus vadovaujate Lietuvių kalbos draugijos Šiaulių skyriui. Iš kur tokia ištikimybė šiai draugijai?

Esu ketvirtasis LKD Šiaulių skyriaus pirmininkas. Ankstesnieji skyriui vadovavo po keletą metų, man atiteko garbė (šypsosi) būti pirmininku nuo 1999 metų iki šiol. Tai tikrai garbingos draugijos atsakingos visuomeninės pareigos. Mums pavyko suburti į draugiją ne tik lituanistus, bet ir kitų specialybių dėstytojus, mokytojus ir kitus kalbai neabejingus žmones. Surengta daugybė įvairiausių renginių, kuriuose dalyvavo keli tūkstančiai šiauliečių. Daugiausia Giedrės Čepaitienės pastangomis nemažai nuveikta įamžinant Jono Jablonskio atminimą: surengtos 5 respublikinės konferencijos „Jono Jablonskio diena Šiauliuose“, Šiaulių universitete įkurta vardinė Jono Jablonskio auditorija, miesto gatvei, kur yra didžioji Šiaulių arena, suteiktas šio kalbininko vardas. Ištikimiausi mano talkininkai buvo mus visada palaikantis LKD garbės narys Kazimieras Župerka, kolegės Genovaitė Kačiuškienė, Janina Barauskaitė (1937–2024), Giedrė Čepaitienė, Aušrinė Rinkevičienė, Silvija Baranauskienė, buvusi ilgametė LKD Šiaulių Gegužių progimnazijos grupės vadovė. Mūsų darbai darbeliai buvo įvertinti, trys skyriaus nariai paskelbti LKD garbės nariais (tokių LKD istorijoje tėra 15!). O 1989–2020 m. buvau ir LKD ŠPI / ŠU grupės pirmininkas, su neabejingų gimtajai kalbai senato narių pagalba pavyko pasiekti, kad dėstytojų kalba per atestaciją būtų įvertinama (to, regis, niekur kitur nebuvo, bet tuo metu tai buvo svarbu ir reikalinga).

Apskritai būti LKD nariu ne tik garbinga, bet ir prasminga, tai įsipareigojimas ne tik pačiam nuolat mokytis gimtosios kalbos, bet ir visokiais būdais šviesti visuomenę kalbos klausimais. Man didelį įspūdį paliko autoritetingi buvę LKD vadovai: LKD garbės

pirmininkas Aldonas Pupkis, Albertas Rosinas (1938–2010), Bonifacas Stundžia, Genovaitė Kačiuškienė ir dabartinė pirmininkė Vilma Zubaitienė, taip pat LKD garbės nariai Eugenijus Urbonas (1935–2019), Albinas Drukteinis ir, aišku, LKD *spiritus movens* Rita Urnėžiūtė, be kurios neįsivaizduojame draugijos sėkmingos veiklos.

Nors esate kilę iš Zarasų krašto, Jūsų gyvenimas ir veikla jau ilgus dešimtmečius neatsiejami nuo Šiaulių. Ar jau jaučiatės tikru šiauliečiu ir ko šis miestas, Jūsų akimis, turi tokio, ko neturi kiti?

Į Šiaulių pedagoginį institutą pagal paskyrimą atvažiauvau prieš 47 metus. Taip jau susiklostė, kad Šiaulių aukštoji mokykla tapo pirmąja ir paskutiniąja pagrindine mano darbo vieta. Dirbau šaunioje lituanistų katedroje, ypač vadovaujamoje „amžinųjų“ vedėjų, žinomų mokslo vyrų Česio Grendos (1931–2020) ir Kazimiero Župerkos. Ilgą laiką katedroje vyravo kūrybinga, darbinga atmosfera, pagarba vienas kitam, tad katedra buvo tarp geriausių ne tik Šiaulių universitete, bet vienu metu ir Lietuvoje. Darbas su studentais, ypač su būsimais lituanistais ir komunikacijos specialistais, man teikė didelį malonumą, buvo įdomus, reikalaujantis nuolatinio tobulėjimo.

Taigi Saulės miestas tapo mano miestu, Vilnius man per didelis. Šiauliai – kompaktiškas didmiestis, jame patogus susisiektis įvairiu transportu, palyginti netoli kiti didmiesčiai, pajūris, Latvija. Dar didesnį svorį miestas turėjo Šiaulių universiteto klestėjimo laikais, o ir dabar, 790-aisiais gyvavimo metais, „Šiauliai šviečia“, kaip skelbia šūkis. Pastaraisiais metais geriau tvarkoma miesto infrastruktūra, žaliosios miesto erdvės. Čia gyventi gera... Mus saugo NATO oro policija (*šyptel*).

Ilgai dirbote kalbos redaktoriumi. Kuo patraukė šis darbas?

Man, kalbininkui praktikui, turėjusiam galimybę susipažinti su daugybe kolegų rekomendacijų, kalbos patarimais, įvairiausių tipų žodynais, tekstų redagavimas buvo kaip hobis, prie jų praleista daugybė valandų po darbo šio kiadieniais ir savaitgaliais. Per gyvenimą teko ištaisyti tūkstančius kalbos, korektūros ir faktinių klaidų. Kalbos klaidos liūdina, kelia nuostabą, kaip rašantieji nemoka bendrinės kalbos, o korektūros klaidos kartais ir pralinksmina. Dauguma jų nepraslydo pro mano akis (*šypsosi*), o kalbininkė Asta Kupčinskaitė-Ryklienė net išleido nuotaikingą knygą „*Tarkų pilis. Žodynas pastabumui*“ (2019). Kalbos redaktoriai yra gerbtini žmonės – sausio 31 d. nuo 2024 m. Lietuvoje minima Kalbos redaktorių ir korektorių diena. Jeigu jų nebūtų, spausdinti

tekstai atrodytų kaip kai kurių interneto portalų ar svetainių, nekalbant apie beraščių ar mažaraščių straipsnių komentuotojų rašliavas...

Kalbos redaktoriaus darbas nelengvas, atsakingas, įdomus, labai reikalingas, tiesa, nelabai vertinamas net pačių autorių. O juk abu (ir redaktorius, ir autorius) turėtų būti suinteresuoti teksto kokybe. Pradžioje teko tekstus taisyti raudonu tušinuku, apšivertus popieriniais žodynais, kalbos patarimais, dabar redaguojame kompiuteriu, naudojames elektroniniais žodynais, duomenų bazėmis, VLKK rekomendacijomis ir t. t.

Jūsų žmona – taip pat lituanistė, kartu užauginote tris sūnus. Kaip jiems sekėsi augti tarp dviejų kalbą mylinčių tėvų? Ar meilę žodžiui pavyko perduoti ir vaikams – ar jie pasuko Jūsų pėdomis?

Penkių Lietuvių kalbos katedros dėstytojų žmonos vienu metu buvo lituanistės, Vilniaus ir Šiaulių aukštųjų mokyklų auklėtinės. Jau vien tai rodo, kokie rimti mes esame gimtosios kalbos puoselėtojai, gimtojo žodžio gerbėjai, vieni kitus papildome ir profesine prasme (*šypsosi*). Šeimoje mes kalbame bendrine kalba, nors nesame pamiršę aukštaičių tarmės, o štai šiauliečių šnekta, nors mes iš pietinio mikrorajono, nekelia didelio pasigėrėjimo, bet netrukdo gyventi. Sūnūs mokėsi taisyklingos lietuvių kalbos iš mūsų ir Šiaulių universiteto gimnazijoje, nes geri pavyzdžiai juk užkrečia. Mūsų, lituanistų, sūnūs, baigę Šiaulių universiteto gimnaziją, savarankiškai rinkosi tolesnį gyvenimo kelią ir dabar sėkmingai darbuojasi verslo procesų skaitmenizavimo ir automatizavimo, bankinių operacijų, IT architektūrinių sprendimų, karjerų eksploatavimo srityse.

Žvejyba – vienas iš Jūsų pomėgių. Ar sėdint su meškere prie ežero lengviau ateina mintys apie kalbos taisykles, ar tai kaip tik būdas visiškai nuo jų pabėgti?

„Žvejyba yra gyvenimas...“, – parašyta ant žalių mano marškinėlių. Aistra žvejoti – nuo vaikystės. Tai geriausias būdas pabėgti nuo rūpesčių darbe ar šeimoje, palikti namie tūkstančius kalbos rekomendacijų, suradusių vietos galvoje, susiliesti su gamtos pasauliu, pavyzdžiui, gėrėtis ryto žara ar praplaukiančia antimi su... 9 ančiukais. Žūklės terapija geras dalykas, kartais gauni adrenalino dozę. Mane žavi pats kibimo procesas, plūdės šokis ar nyris kimbant žuviai, įdomu galynėtis su didele, gudria žuvimi. O koks žuvų grožis – gražuoliai storalūpiai lynai (nacionalinė Lietuvos žuvis), dryžuotieji kupriai (ešeriai), raudonpelekės raudės, auksiniai karosai, veidrodiniai karpiai ir t. t. Man patinka

meškerioti ir vienam, tai teigė ir Ernestas Hemingvėjus: „Prie upės aš niekada nesijaučiu vienišas.“ Esu netipiškas meškeriotojas: nesikeikiu, nerūkau, nevartoju alkoholinių gėrimų, nešiukšlinu, žodžiu, gerbiu gamtą ir žmones. O su meškere aš dar nesėdžiu, kaip nesėdėdavau ir dirbdamas su studentais. Neturiu ir kėdutės, laikiu, gal kas padovanos... (*šypsos*). Sugautas žuvis pats skutu, išdarinėju, paruošiu, kaip aš sakau, „iki keptuvės“ ir valgau, valgau – labai mėgstu nuo vaikystės. Tiesa, skaniai jas paruošti, nors turiu vadinę didžiausią visų laikų žvejo knygą, kurioje daugiau nei 500 receptų, dar trūksta patirties...

Esate aistringas sporto gerbėjas. Kokią sporto šaką palaikote karščiausiai ir ar žiūrėdamas rungtynes sugebate išjungti „vidinį kalbos redaktorių“, kai sporto komentatoriai, emocijų pagauti, daro kalbos klaidų?

Sportu domiuosi nuo vaikystės. Išskirčiau tris sporto šakas: žolės riedulį, futbolą ir, aišku, krepšinį (pats žaidžiau stalo tenisą). Studijuodamas Vilniuje lankydavausi futbolo ir krepšinio rungtynėse, atvykus dirbti į Šiaulius, labai patiko žolės riedulys – šiaulietės neturi lygių daugybę metų Lietuvoje, buvo net Sovietų Sąjungos čempionato prizininkės. Pastaraisiais metais stebiu daugiausia aukšto lygio futbolo ir krepšinio spektaklius, įspūdingus teniso mačus, paprastai per televizorių. Kaip kalbos specialistas, kalbos praktikas reikliai vertinu sporto komentatorių ir sporto žurnalistų kalbą, pateikiu jiems pastabų. Dabartiniai krepšinio komentatoriai viešojoje erdvėje kalba neprastai, nors ir padaro įvairių kalbos ir kitokio pobūdžio klaidų, kas, matyt, yra neišvengiama. Būtina taisyklingai vartoti turimus lietuviškus krepšinio terminus, nepiktnaudžiauti angliškais, teisinantis, kad nėra atitikmenų. Nors angliško žargono ne visada pavyksta išvengti, svarbiausia – teigiamas komentatorių požiūris į lietuvių kalbą ir noras mokytis. O man norisi jiems padėti, duoti patarimų...